

*Кунінін В. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОФІЛАКТИКА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ

Анотація. У статті досліджено співвідношення оперативно-розшукової та кримінологічної інформації. Акцентовується увага на недостатньому використанні кримінологічної інформації в цілях оперативно-розшукової профілактики. Запропоновано шляхи можливого використання кримінологічної інформації для реалізації оперативно-розшукових заходів, що не потребують санкціонування.

Ключові слова: кримінологічна інформація, оперативно-розшукова інформація, оперативно-розшукова профілактика, злочин, обліки, готування, замах.

Постановка проблеми. Обсяг та зміст інформації, що функціонує у сфері профілактики злочинів, значною мірою визначає ефективність усієї профілактичної системи, розвиненість її окремих елементів. Інформація визначає рівень законності профілактичної роботи, комплексність проведення профілактичних заходів, їх якість і результативність [1, с. 114, 115]. Відтак, у практичній діяльності органів внутрішніх справ та їх спеціальних оперативно-розшукових підрозділів, на перше місце ставляться збір, накопичення, оцінка та обробка відповідної інформації [2, с. 297]. Для організації оперативно-розшукової діяльності інформація водночас виступає предметом, знаряддям і результатом такої діяльності правоохоронних органів [3]. Аналізуючи проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, Є. М. Яковець наголошує, що на практиці, зазвичай, не здійснюється комплексна систематизація відомостей про злочинну діяльність, яка б дозволяла своєчасно проводити превентивні оперативно-розшукові заходи на стадіях підготовки і вчинення злочинів, забезпечувати оперативний супровід кримінальних справ на стадіях досудового розслідування, належним чином документувати результати оперативно-розшукової діяльності та їх використовувати як докази у кримінальних провадженнях. Як наслідок, сили та засоби оперативно-розшукової діяльності використовуються неефективно [4, с. 5].

Таким чином, ефективна оперативно-розшукова профілактика висуває нагальну потребу пошуку, обробки та використання якомога ширшого обсягу значущої інформації. Водночас варто погодитися з тим, що для оперативно-розшукової профілактики важливішого значення набуває саме розвідувальна інформація. Попри те, видається, що інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності не може обмежуватися винятково розвідувальною інформацією. Так, наприклад, не можна відкидати того, що у кінцевому підсумку реалізація оперативно-розшукових заходів, також підпорядкована меті схилити особу до відмови від її подальших злочинних діянь. У цьому сенсі неабиякого значення набуває кримінологічна інформація, яка на даний час не в повному обсязі використовується правоохоронними органами в цілях удосконалення можливостей оперативно-розшукової профілактики.

Стан наукового дослідження. Окремі проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинності, у тому числі оперативно-розшуковими засобами, досліджувались у наукових працях С. В. Албула, В. Г. Боброва, С. С. Галахова, І. О. Воронова, О. Ф. Долженкова, Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, В. А. Лукашова, Є. Д. Лук'янчикова, В. В. Матвійчука, В. А. Некрасова, Ю. Ю. Орлова, Б. Г. Розовського, В. Л. Регульського та низки інших знаних вітчизняних та закордонних учених. Натомість роль та значення кримінологічної інформації для ефективного вирішення проблеми удосконалення оперативно-розшукової профілактики до цього часу ретельно не розглядалося у наукових джерелах.

Мета статті полягає у розвитку можливостей використання кримінологічної інформації для подальшого удосконалення ефективності оперативно-розшукової профілактики.

Виклад основного матеріалу. Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контр розвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Згідно положень чинного законодавства матеріали оперативно-розшукової діяльності, зокрема використовуються «...для попередження, виявлення, припинення злочинів» [5]. Отже, невід'ємною складовою оперативно-розшукової діяльності є оперативно-розшукова профілактика, поняття якої останнім часом ретельно розробляється у юридичній науці. Так, наприклад, І. І. Басецький розглядає оперативно-розшукову профілактику як діяльність, що спрямована на виявлення й усунення причин злочинів, умов, що їм сприяють, а також виявлення осіб, що допускають відхилення від норм поведінки, з метою профілактичного впливу на них (І. І. Басецький) [6, с. 113-120]. Разом з тим дане визначення оперативно-розшукової профілактики практично не відрізняється від поняття профілактики правопорушень, що розроблене у рамках теорії попередження злочинності (запобігання злочинам). Натомість переважна частина учених, визначаючи оперативно-розшукову профілактику, акцентують увагу на її специфічних ознаках і, зокрема:

– використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів (гласних і негласних) щодо виявлення та усунення причин і умов злочинів, впливу на осіб з криміногенними нахилами (Е. І. Бордиловський, І. П. Козаченко, Н. Є. Філіпченко, В. П. Шинюк, О. М. Джуца) [6, с. 242; 7, с. 231; 8, с. 24; 9, с. 78-94];

– здійснення заходів профілактики суб'єктами оперативно-розшукової діяльності (Я. Ю. Кондратьєв, Г. Г. Лаєвський, Н. Є. Філіпченко, Г. А. Аванесов) [4, с. 43-46; 9, с. 78-95; 10, с. 16-17; 11, с. 331-372];

– прихованість впливу на об'єкти (причини злочинності, умови, які сприяють учиненню окремих видів злочинів, правопорушник та його поведінка) та реалізація профілактичних заходів від одержання негласної інформації до комбінування оперативно-розшукових можливостей щодо усунення протиправної поведінки, протиправної ситуації (обстановки), недо-

пущення настання суспільно небезпечних наслідків [11, с. 202] (С. С. Малигін, А. Є. Чечьотін);

– об'єктами індивідуальної оперативно-розшукової профілактики є не будь-які особи з криміногенними нахилами, які допускають порушення норм моралі чи правил співжиття, а саме ті особи, які виявляють намір вчинити злочини чи готуються до його вчинення і, зазвичай, перебувають на оперативних профілактичних обліках [9, с. 78-95].

Відповідно й заходи оперативно-розшукової профілактики є більш жорсткі, «ршучі», порівняно з заходами кримінологічної профілактики злочинів. Зважаючи на це, окремими авторами оперативно-розшукова профілактика додатково розглядається не лише як діяльність щодо виявлення та усунення криміногенних факторів, встановлення осіб з криміногенними нахилами з метою проведення з ними відповідної виховної роботи. Так, наприклад, В. П. Шиєнок пропонує під оперативно-розшуковою профілактикою також розуміти систему оперативно-розшукових заходів, які спрямовані на додаткову перевірку первинної інформації щодо осіб і факти, які становлять оперативний інтерес [6, с. 242]. Таким чином, важливим засобом оперативно-розшукової профілактики є збір, нагромадження оцінка та обробка відповідної розвідувальної інформації [2].

На даний час основними джерелами інформації оперативно-розшукової профілактики є: негласний апарат, автоматизовані інформаційні системи, автоматизовані робочі місця, оперативні обліки, алфавітні картотеки, мережа Інтернет [3]. Відповідна оперативно-розшукова інформація має бути: точною; вірогідною; насиченою, що скорочує час і ресурс для її сприйняття, передачі; лаконічною за формою викладу; оптимальною; повною; комплексною; ієрархічною за рівнем надходження та використання для прийняття управлінських рішень; корисною для вирішення завдань профілактики злочинів [13, с. 177-178].

Оперативний працівник має володіти достатнім обсягом відомостей про професію, освіту, сімейні та інші зв'язки осіб, що поставлені на облік, їх злочинне минуле, адміністративні правопорушення, особливості характеру, захоплення тощо. Для постановки особи на оперативно-профілактичний облік необхідно провести ретельне вивчення особливостей особистості, оточуючого середовища, чинників, що впливають на формування антисуспільних поглядів тощо. Разом з тим оперативно-розшукові бази даних, як правило, містять інформацію лише про об'єкти та факти, що мають відповідне кримінальне «забарвлення» [3]. Цілоком погоджуємося з А. А. Галючек та В. Ю. Журавльовим, які зазначають, що використання зовнішніх (стосовно системи ОВС) інформаційних масивів дозволить вчасно здійснювати багатфакторний перехресний аналіз оперативної та службової інформації, що забезпечить своєчасне виявлення взаємозв'язків між здавалось би розрізненими фактами [14].

Таким чином, вирішення завдань оперативно-розшукової профілактики потребує ширшого використання інформації, й в особливості кримінологічного характеру. Під кримінологічною інформацією розуміють сукупність відомостей про злочинність, її причини та умови, особу злочинця, шляхи і заходи профілактики правопорушень, про діяльність правоохоронних органів й інших суб'єктів запобіжної діяльності. Кримінологічна інформація повинна відповідати таким основним вимогам як повнота, точність, достовірність, корисність, оптимальність, своєчасність [15, с. 137]. Головними джерелами кримінологічної інформації є, по-перше, статистична звітність про злочинність та результати боротьби з нею, і, по-друге, результати науково-кримінологічних досліджень.

Кримінологічна інформація у галузі профілактики злочинів – це сукупність знань, необхідних і достатніх для того, щоб система профілактики могла здійснювати доцільну взаємодію, координувати та субординувати стосунки суб'єктів профілактики, спрямовувати їх діяльність як цілого до запрограмованої мети. Зазвичай розрізняють три компоненти структури кримінологічної інформації в галузі профілактики злочинів, у тому числі оперативно-розшукової: а) інформація про стан суб'єктів профілактики злочинів (відомості про сили і засоби суб'єктів профілактики злочинів та результати аналізу їх діяльності); б) інформація про стан об'єктів профілактичного впливу (кримінологічна характеристика злочинів, кримінологічний портрет особи злочинця, дані про оточуюче середовище, що негативним чином впливає на поведінку особи, або ж навпаки, можливості якого реально використати в цілях спонукання особи до відмови від реалізації злочинних намірів тощо); в) інформація про стан соціальних умов профілактичної діяльності (відомості соціально-демографічного характеру; відомості економічного характеру і т. ін.) [16, с. 18].

В цілях виконання завдань оперативно-розшукової профілактики особливо корисними видаються кримінологічні відомості щодо типологічного вивчення особистості злочинця. До того ж типологічний метод може послужити методологічним підґрунтям для ефективної профілактичної роботи з особами, які виявляють готовність вчинити злочин. В свою чергу кримінологічне моделювання може успішно застосовуватися в ході розроблення планів оперативно-розшукової профілактики з особами, які схильні до вчинення злочинів. Дані кримінологічних прогнозів можна брати за основу при вирішенні питання про постановку особи на оперативно-профілактичний облік.

Окрім цього, використання кримінологічної інформації видається цілком доцільним у процесі реалізації оперативно-розшукових заходів, що не потребують їх санкціонування, а саме:

– опитування, що являє собою спеціальну бесіду з метою пошуку інформації, прихованої від правоохоронних органів про осіб, факти, обставини, інші необхідні відомості для вирішення задач оперативно-розшукової профілактики;

– наведення довідок шляхом безпосереднього вивчення документів, скерування офіційних запитів, що передбачає збір біографічних відомостей щодо особи-об'єкта оперативно-розшукової профілактики, його родинних зв'язків, освіти, роду занять, майнового стану, місця проживання, фактів вчинення правопорушень у минулому, причетності до протиправної діяльності;

– дослідження документів, що являє собою позапроцесуальне вивчення об'єктів, в результаті інших оперативно-розшукових заходів, до моменту порушення кримінальної справи та з метою виявлення ознак злочинної діяльності й причетності до неї конкретних осіб, яких перевіряють;

– негласне спостереження (фізичне, електронне, комплексне) й, зокрема, за особою, з метою одержання інформації щодо ознак злочинної діяльності, можливих співучасників тощо;

– ототожнення особисті, що полягає у позапроцесуальному впізнанні особи за комплексом ідентифікуючих ознак, і, зокрема, його кримінологічним портретом.

Отже, інформація, що використовується у ході оперативно-розшукової профілактики, є достатньо об'ємною, різномірною, а тому потребує комплексного наукового аналізу й, зокрема кримінологічного. Лише за таких умов її подальше використання може позитивно вплинути на ефективність оперативно-розшукової профілактики.

В цілому обсяг і зміст оперативно-розшукової профілактики має перебувати у відповідному співвідношенні з обсягом та

змістом інформації, яка перебуває в обігу. Важливим завданням управління у даному напрямку є пошук оптимальності співвідношення між параметрами інформації, у тому числі кримінологічної, та параметрами оперативно-розшукової профілактики.

Висновки. Проведений науковий аналіз дозволяє виявити три основних типи взаємозв'язку кримінологічної інформації та оперативно-розшукової профілактики: 1) кримінологічна інформація використовується для прийняття ефективних управлінських рішень, вибору найбільш доцільної методики проведення оперативно-розшукової профілактики; 2) кримінологічна інформація є допоміжним елементом, засобом оперативно-розшукової профілактики як особливого виду соціальної практики; 3) своєчасне надходження кримінологічної інформації, у необхідних для оперативно-розшукової профілактики обсягах, позитивним чином позначається на ступені організованості такої діяльності. Зважаючи на специфіку оперативно-розшукової профілактики, кримінологічна інформація, на відміну від інформації розвідувального характеру, зазвичай, може використовуватися як допоміжна, та, як правило, в напрямку вибору та реалізації найдоцільнішої методики індивідуальної профілактики з особами, які виявляють готовність до вчинення злочинів.

Література:

- Жалинский А. Э., Костицкий М. В. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация / А. Э. Жалинский, М. В. Костицкий. – Львов: Вища школа, 1980. – 212 с.
- Боков О. В. Криминологические основы управления деятельностью органов внутренних дел по борьбе с преступностью и обеспечения безопасности граждан: дис. д-ра юрид. наук 12.00.08 / О. В. Боков. – М. (С фондов Российской Государственной библиотеки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravolib.pp.ua/kriminologicheskie-osnovyi-upravleniya.html>.
- Цехан Д. М., Луцук П. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання злочинам у сфері господарської діяльності оперативними підрозділами ОВС / Д. М. Цехан, П. С. Луцук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://criminology.onua.edu.ua/?p=477>.
- Яковец Е. Н. Основы информационно-аналитического обеспечения оперативно-розыскной деятельности: учеб. пособ. / Е. Н. Яковец. – М.: Шит – М, 2009. – 464 с.
- Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
- Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. 2-е изд., доп. и перераб. / Под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Сенилова, А. Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 848 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=989&lvl=05>.
- Криминологія: [підручник] / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 558 с.
- Козаченко И. П. Правовые и организационно-тактические основы оперативно-розыскной профилактики преступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук / И. П. Козаченко; ВНИИ МВД РФ. – М., 1992. – 48 с.
- Філіпенко Н. С. Проблеми правого регулювання діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України / Н. С. Філіпенко // Форум права. – № 1. – 2005. – С. 78-95.
- Кондратьев Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції: [монографія] / Я. Ю. Кондратьєв. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 444 с.
- Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика / Г. А. Аванесов. – М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 526 с.
- Малыгин С. С., Чечётин А. Е. Основы оперативно-розыскной деятельности: курс лекций / С. С. Малыгин, А. Е. Чечётин. – Екатеринбург: Изд-во Уральского юридического института МВД России, 2001. – 301 с.
- В. Білецький Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності у прикордонній сфері / В. Білецький // Держава та суспільство. – 2011. – С. 176-180.
- Галючек А. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю ОВС: метод. рекомендації. / А. А. Галючек, В. Ю. Журавльов. – Запоріжжя: Запорізький юрид. ін-т ДДУВС, 2008. – 59 с.
- Криминологія і профілактика злочинів: курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гаврилишин, В. Г. Лихолоб та ін. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1996. – 174 с.
- Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Третьякова Т. А. Стислий словник криминологічних термінів: навчальний посібник. / Під заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – 47 с.

Кушпит В. П. Оперативно-розыскная профилактика и криминологическая информация

Аннотация. В статье исследовано соотношение оперативно-розыскной и криминологической информации. Акцентируется внимание на недостаточности использования криминологической информации в целях оперативно-розыскной профилактики. Предложены пути возможного использования криминологической информации для реализации оперативно-розыскных мероприятий, не требующих санкционирования.

Ключевые слова: криминологическая информация, оперативно-розыскная информация, оперативно-розыскная профилактика, преступление, учеты, приготовление, покушение.

Kyshpit V. Tracking prevention and criminological information

Summary. Correlation of operational search and criminology information is investigational in the article. Attention is accented on the lack of use of criminological information for purposes of operational prevention. The ways of the possible use of information of criminology offer for realization of operational search events that does not need sanctioning.

Key words: information of criminology, operational search information, tracking prevention, crime, accounts, preparations, attempt.